DER BOYM; DI FABRIK

Abraham Reisen

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

•

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

•

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

א. רייזען

דער בוים
די פֿאַבריק

א. רייזען

דער בוים

די פאַבריק

אילוסטרירט פון

ארנאלד בעלקין

אַרויסגעגעבן פון מוטער-פאַרבאַנד
ביי דער
נייער יידישער שול י. ל. פרץ

מעקסיקע — 1962.

דער בוים

עס איז געווען אַ לאַנגע גאַס. אין דעם יידישן קליין שטעטל האָט די גאַס זיך גערעכנט פאַר דער לענגסטער. זי האָט פאַרמאָגט פערציק הייזלעך, אויסער דער חורבה, אין וועלכער קיינער האָט שוין זייט צען יאָר ניט געוווינט. די איינוווינער פון דער גאַס זיינען געווען דורכויס יידן, דער איינציקער גוי, וואָס איז געווען אין גאַס, איז אויך געווען אַ האַלבער ייד: גערעדט יידיש, געהאַלטן פון אַ סך יידישע מינהגים און האָט געוווינט און אַ יידיש שטיבל, ווו ביי דער טיר איז געווען צוגעשלאָגן אַ מזוזה אַזוי, אַז די יידישע אָרעמע לייט, גייענדיק איבער די הייזער, פלעגן זיין שטיבל אויך נישט דורכלאָזן און פלעגן אַמאָל כאַפּן ביי אים — ניט אין אַ יקרות-יאָר — אַ צוויי-דריי קאַרטאָפל...

די דאָזיקע גאַס האָט געהאַט צוויי ברונעמס, איינער מיט אַן „אַצאַפּ“ און דער צווייטער מיט אַ ראָד. אויך האָט די גאַס געהאַט אַן עירוב, צוויי גריבער, ווו די קינדער

פלעגן זיך אין זאמד שפילן. און צווי גאנץ טיפלעכע רינשטאקן ביי די זייטן פון דער גאס.

עס פארשטייט זיך, אז די לאנגע גאס, וואס איז געווען באזעצט מיט יידן, איז ניט געווען איינגעטונקט אין ביימער. די יידן, וואס האבן אלע גוט לערנען געקענט, האבן געוווסט, אז אמאל, אין ארץ-ישראל, איז יעדער ייד געזעסן אונטער זיין וויינשטאק און פייגנבוים. אויך האבן זיי געוווסט פון די צעדערביימער און וואלד לבנון און פון נאך אנדערע ביימער, וואס ווערן אויסגערעכנט אין פסוק... דא אבער, אין חוץ-לארץ, האבן זיי ווייניק געוווסט פון ביימער, נישט קלאר פארשטאנען ווי אזוי וואקסט עס אויס א בוים. צווישן די חדר-יינגלעך גאר איז אומגעגאנגען א סוד, אז אויב מען זאל פארזייען די קערנדלעך פון אן עפל אין דער ערד, קאן אין א צייט ארום אויסוואקסן א בוים. נאר עס איז מער ניט געווען ווי א קלער, קיין אמתע אמונה האבן די חדר-יינגלעך דערין ניט געהאט און האבן זיך אפילו געפוילט צו מאכן א פרוו צו איינצוזעצן אזעלכע קערנדלעך.

און די לאנגע גאס האט טאקע אן איינציקן בוים געהאט, און יעדערן איז געווען א ווונדער ווי אזוי קומט דער בוים אהער.

דער בעל הבית פון דעם בוים, חיים-יענקל דער שניידער, האט אויך ניט קלאר געוווסט, ווער האט דעם בוים פארפלאנצט, און ווי אזוי ער איז אויסגעוואקסן. זיין טאטע האט עס געווים ניט געטאן, ווייל אז חיים-יענקל איז נאך א יינגל געווען, איז שוין דער בוים געווען אזוי גרויס און

דער שניידער נייט

דיק ווי איצטער. חיים-יענקלס נחלה איז אים איבער-געגאנגען בירושה אודאי פון א זעקסטן דור, אפשר האט די נחלה אמאל געהערט צו א גוי און דער גוי האט אים פארפלאנצט?

נאר, ווי די מעשה זאל ניט זיין, אזוי צי אנדערש, די „לאנגע" גאס האט געהאט א בוים, און דער בוים איז געווען חיים-יענקל דעם שניידערס. געוואקסן איז דער בוים נעבן שטיבל, הארט ביים פענצטער, וואס האט צו דער גאס ארויסגעקוקט. און חיים-יענקל פלעגט בשעת נייען קאנען קוקן אויף זיין בוים, וועלכן ער האט ליבער געהאט ווי אלץ אין דער וועלט.

אין הארבסט, ווען דער ווינט פלעגט בלאזן, פלעגן דעמאלט די צווייגן זיך שאקלען און רוישן טרויעריק אין פענצטער אריין, זיי וואלטן וועלן עפעס אן אומעטיקע, א לאנגנאנגדיקע מעשה חיים-יענקלען דערציילן, און דעמאלט פלעגט חיים-יענקל אומעטיק ווערן. די נאדל פלעגט ווי וועלן ארויסשפרינגען פון די פינגער, ביז ער פלעגט זי אינגאנצן פון האנט ארויסלאזן, אנלענען זיך צום פענצטער און פארטראכטערהייט אונטערברומען מיט א האלב-צעבראכענעם קול:

„אז בהלוך ירמיהו
על קברי אבות"...

און אין שטיבל פלעגן זיך דעמאלט הערן ווי שטילע טריט פון מתים...

זומער אבער, פלעגט דער בוים מער רושם מאכן אויף חיים-יענקלען: מלאכה איז געווען ווייניק, צייט צו

פֿאַנטאַזירן מער, און ער פֿלעגט אין דער לײדיקער צײט ליגן אונטערן בוים. די צווייגן פֿלעגן שטיל, פֿאַרזיכטיק רוישן, אַ פֿויגל פֿלעגט זיך אַמאָל פֿאַרגנבענען אויף זיי און טשיריקען, און חיים־יענקל פֿלעגט דעמאָלט צומאַכן די אויגן און קלערן און טראַכטן פֿון עפּעס העכערס, ווי־שער און אײַזן...

אין זומערדיקע שבתים, אַז עס פֿלעגט הייס זײַן, פֿלעגן אַמאָל קומען נאָענטע שכנים אויסרוען זיך אונטערן בוים נאָכן טשאָלנט.

דעמאָלט פֿלעגט חיים־יענקל האָבן גרויס כבוד. עס פֿלעגט אויך קומען טוביה דער גמרא־מלמד, אַ הויכער דאַרער ייד מיט אײַנגעפֿאַלענע באַקן. טוביה פֿלעגט רעדן זייער שטיל, בנעימותדיק און חיים־יענקל האָט איב זייער געשעצט.

— וועלן מיר אַ ביסעלע אָפּרוען אונטער אייער בוים, ר׳ חיים־יעקב! — פֿלעגט טוביה שטיל אַרויסרעדן, אויס־ציענדיק זיך מיט אַ מידן שמייכל אונטערן בוים און ניט קוקן חיים־יענקלען אין פּנים בשעתן רעדן.

— אָך, מיטן גרעסטן כבוד, ר׳ טוביה! — פֿלעגט חיים־יענקל כמעט ווי אויסשרייען, — מיטן גרעסטן כבוד! רוט אײַך אָפּ, מהיכא־תיתי!

— כי האָדם עץ השדה, — פֿלעגט טוביה אַרײַנקומען אין אַ שטימונג, ליגנדיק אונטערן בוים — אַ בוים, ר׳ חיים־יענקל, איז געגליכן צו אַ מענטשן.

און חיים־יענקל פֿלעגט אויפֿהייבן די אויגן, באַטראַכטן די צווייגן פֿון בוים, דעם שטאַם, ווי ער וואָלט געזוכט אַז

ברלקין

אַלע פּערזאָנען ביי דעם בוים

ענלעכקייט צווישן אַ מענטש מיט אַ בוים. קיין גרויסע ענלעכקייט פלעגט ער נישט געפינען. דאָך פלעגט ער ענטפערן:

— אודאי, וואָס דען, ר׳ טוביה?

— אַ בוים לעבט אָבער לענגער, ווי אַ מענטש!

פלעגט ר׳ טוביה באַלד סותר זיין זיינע ווערטער און פלעגט זיך פאַנאַנדערהוסטן. געהוסט האָט ר׳ טוביה לאַנג און שווער. און יעדער הוסט האָט חיים-יענקלען אָפּגעקלינגען ווי אַ שטים, וואָס רעדט:

— דער בוים וועט אונדז אַלעמען איבערלעבן...

אויך פלעגט קומען אָפּרוען אונטערן בוים זרח ברייגעס, דער „נגיד" פון גאַס. נייען בגדים פלעגט זרח ביי אַ צווייטן שניידער, נאָר חיים-יענקל פלעגט זיך ניט נוקם זיין און אים, זיך ניט באַנוצט מיט זיין שטאַרקייט. וואָס ער קאָן אים פון זיין בוים אָוועקטרייבן; אדרבא ער פלעגט אים זייער שיין צונעמען. ווי־ער וואָלט וועלן דעם נגיד באַווייזן, אַז ער באַשטייט ניט אָן זיין מלאכה...

— אַ וואוילער בוים — פלעגט ר׳ זרח לויבן, באַטראַכטנדיק דעם שטאַם — אַזאַ בוים, מע זאָל צעהאַקן, קאָן קלעקן אויף אַ ווינטער הייצן... מיר איז אַ חידוש, וואָס דו צעהאַקסט אים ניט, חיים-יענקל?...

חיים-יענקל פלעגט ווערן אַנגעצונדן פון אַזאַ פאָרלייגונג: „אַ חזיר" וואָלט אַליין וועלן אויפעסן! — פלעגט ער אין הארצן טראַכטן, נאָר ר׳ זרחן פלעגט ער ענטפערן אײדעלער:

— מע טאָר ניט האַקן, ר׳ זרח! מע טאָר ניט! עס איז

אפילו א ווינט צו זאגן אזוינס. א בוים, זאגט ר' טוביה, איז
ווי א מענטש...

— כי האדם עץ השדה! — פלעגט טוביה אונטער־
זאגן זיי פון שלאף.

— עס, נארישקייטן, עס איז נאר א משל!... — פלעגט
דער „גביר" א מאך טאן מיט דער האנט... נו, מע דארף
א דרעמל טאן. וועקט מיך „א וועק" טאן אזייגער דריי,
וועל איך מיר גיין טרינקען א גלעזל „ווארעמס"...

אין הערבסט האט אבער דער בוים געהאט: עס האבן
זיך אים „פירות" געוואקסן, און דאס האט אים און חיים־
יענקלען געשאדט.

וואלטן כאטש די „פירות" געווען געראטענע, וואלט
דאס אומגליק, אפשר, ניט אזוי גרויס געווען. חיים־יענקל
וואלט זיך מרבה הוצאה געווען און וואלט געזען, אז דער
בוים זאל ניט שטיין אין א „רשות־הרבים". ער וואלט אים
ארומגעצוימט. צי ער וואלט אים פארדונגען זעליק דעם
„כאראשוניק" און יענער וואלט זיך שוין אן עצה געגעבן,
ווי אזוי צו פארהיטן אים פון שלעכטע הענט.

האבן אבער אויפן בוים געוואקסן נאר ווילדע עפע־
לעך. עסן האט מען זיי געקאנט ערשט שפעט אין ווינ־
טער, ווען זיי ווערן, ליגנדיק אויפן בוידעם, שטארק אי־
בערגעפרורן. אפילו דעמאלט איז אויך איר שונאים גע־
זאגט זייער טעם, וואס זיי האבן. די גאנצע מעלה פון די
עפעלעך, וואס זיי זיינען א רפואה צו „טשאד", און פריי־
דע, חיים־יענקלס ווייב, פלעגט טאקע מיט די דאזיקע

די חדר יינגלעך

עפּעלעך אָפּראַטעווען דאָס גאַנצע געזינט ווען מע פלעגט ווינטערצייט פון די פּרעסלעך די קעפּ פאַרטשאַ־דען...

די גאַסן־יינגלעך אָבער האָבן ניט געקוקט, וואָס די עפּעלעך זיינען ווילדע. זייער געלט זיינען זיי ווערט געווען... ווי עס פלעגט קומען אָנהויב אלול און די עפּעלעך פלעגן באַקומען אַ געהעריקע צורה, פלעגן זיי יעדן נאָך־מיטאָג, יעדן „בין מנחה למעריב" באַלעגערן דעם בוים, וואַרפן אויף די שפּיצן צווייגן, וואו די עפּעלעך האָבן געדיכט געוואַקסן, מיט העלצער, שטיינער, און מיט־געדויש און געפילדער פלעגן זיי אָנלייגן פולע קעשענעס מיט „רויב".

דערזעענדיק די מחנה קינדער ביים בוים, פלעגט חיים־יענקלען אָנהויבן ציטערן הענט און פיס, ער פלעגט ווי אַן אָפּגעבריטער אַרויסלויפן פון שטוב, אַראָפּוואַרפנדיק דאָס שטיקל־אַרבעט פון דער האַנט אויף דער ערד און פלעגט שרייען:

— שקצים, וואָס ווילט איר פון דעם בוים, איך וועל אייך ממית זיין! אַוועק׳ט!

די גאַסן־יינגלעך פלעגן זיך לכתחילה דערשרעקן און מיט אַ געפילדערײַ און פייפערײַ זיך לאָזן אַנטלויפן. אין אַ ווײַלע אַרום, אַז זיי פלעגן באַמערקן, אַז חיים־יענקל איז צוריק אין שטוב אַריין, פלעגן זיי זיך ווידער צוזאַמענקו־מען און מיט מער פרישקייט זיך נעמען צום בוים...

און דעמאָלט פלעגט זיך אָנהויבן אַ מלחמה אויף לעבן און טויט. חיים־יענקל פלעגט שוין אָנהויבן געברויכן

„בלי-זיך" און מיט אַ שטעקן פּלעגט ער זיך לאָזן לויפן, זי אַ ווילדער טיגער, נאָך דער מחנה ייִנגלעך; די ייִנגלעך פּלעגן מיט אַ געלעכטער און הוראַ זיך לאָזן אַנטלויפן און ווידער קומען צולויפן... אַמאָל פּלעגט חיים-יענקלען דאָס געהילך פּלאַצן און ער פּלעגט זיך לאָזן לויפן ווייט ווייט נאָך די ייִנגלעך. דעמאָלט-פּלעגט ווערן אַ ן גאַס אַ טומל; ייִדן מיט בערד, ווייבער און קינדער פּלעגן אַרויס-לויפן פון די הייזלעך און דערשראָקענערהייט איינער דעם אַנדערן פרעגן:

— וואָס איז דאָ? האַ?

באַלד אָבער הייבט אָן איינער דעם אַנדערן באַרויקן:

— גאָרניט, גאָרניט. חיים-יענקל דער שניידערקע יאָגט זיך נאָך די ייִנגלעך... אַ שניידערע אַ ביסל! פרעג, וואָס ושאַלעוועט ער זיי די עפּעלעך? מער ווי בויכווייטאָג האָט מען פון זיי ניט!

— דערהערנדיק אַזאַ מיאוסע מיינונג וועגן זיינע עפּעלעך, ווערט חיים-יענקל נאָך מער צערייצט און פאַר כעס כאַפּט ער אַ ייִנגל און גיט אים אַ קלאַפּ.

— אוי, אוי! — צעוויינט זיך דאָס ייִנגל הויך — פאַר וואָס שלאָגט ער מיך? איך האָב גאָר ניט גערירט...

— בתיה! מע האָט אייער ייִנגל געהרגעט — זאָגט אַן אַ שכנה פאַר גוטפריינטשאַפט וועגן דעם ייִנגלס מוטער.

— זאָל איך אַ דונער איינשלאָגן! — נעמט זיך די מו-טער אָן פאַר איר קינד — וואָס שלאָגט איר עפּעס מיין קינד? איר גיט אים עסן? העז-אַביסל! ער האָט אַ

חיים-יאַנקל יאָגט זיך נאָך די קינדער

שטיקל בוים מיט סם-המותדיקע עפּעלער, קאַכט די גאַס!...

און איצט חיים-יענקלען פאַלט אָן די גאַנצע גאַס און יעדער זידלט אים און מאַכט אים גל ־ך מיט דער בלאָטע. געזעצטע בעלי-בתים זאָגן אָבער אים נאָר ווייכן מוסר:

— זאָגט אַליין, ווי שעמט זיך דאָס נישט אַ ייד מיט אַ באָרד צו האָבן אין זינען אַזעלכע נאַרישקייטן: בוים, שמוים! דאָס פּאַסט פאַר אַ גוי, ניט פאַר אַ יידן... קינדער, זיי רייסן, זאָלן זיי רייסן! עס האָט עפּעס אַ ווערדע די עפּעלעך? פּע, חלשות!

מיך אַרט ניט די עפּעלעך, — ענטפערט חיים-יענקל ווי מיט אַ וויינענדיקן קול, — דעם בוים קאַלעטשען זיי מיר, די צווייגן צעברעכן זיי...

— צווייגן שמייגן! — הייבן אָן געזעצטע בעלי-בתים ווידער צו מוסרן, — נו, זאָגט אַליין, זיינט איר ניט ערגער פון די קינדער? אַ געשעפט האָט איר! אַט גייט אַהיים און נעמט זיך צו דער אַרבעט! פּע, חלשות! אַ ייד מיט אַ באָרד!...

און חיים-יענקל פילט זיך נאָך אַזאַ מוסר, ווי אַ קינד נאָך אַן אָפּגעטאָנענער נאַרישקייט. ער טוט אַ קוק פאַרשעמט אויפן „מוסר-זאָגער", דערנאָך איצט דער אייגענער באָרד, טוט נאַריש אַ שמייכל און לאָזט זיך צוריק אַ היים גיין.

צוקומענדיק נאָך אַזאַ מעשה צום שטיבל, שטעלט זיך חיים-יענקל ב'ים בוים. איצט דער ערד נעבן בוים וואַלגערן זיך שטיקלעך אָפּגעבראָכענע צווייגלעך. אין דער הייך אויפן שפּיץ-בוים הענגען אַ פּאָר צווייגן איבערגעבראָכענע

און זעען אוים ווי הרוגים. חיים־יענקל קוקט אויף די צע־בראָכענע צווייגעלעך, אויף דער ערד, אויפן בוים, קוקט, ויפצט און מיט אַ געקלעמטן האַרץ גייט ער אַריין אין שטוב...

אַזוי פלעגט יעדער אלול ביז אַ שטיק אין האַרבסט דורשן די גאַס, און דער איינציקער בוים האָט אַ סך לעבן אין גאַס געבראַכט...

עס זיינען אַזוי איבערגעלאָפן אַ צענדליק יאָרן.

אין די צען יאָר האָבן אַ פּאָר סימנים געלאָזן אין דער גאַס: די חורבה איז צעלייגט געוואָרן, לויטן באַפעל פון אַ נייעם פּריסטאַוו, וואָס האָט געזאָגט, אַז אַזוינע חורבות טאָרן לויטן געזעץ נישט שטיין; טוביה דער גמרא־מלמד האָט זיך איינמאָל שטאַרק פאַנאַנדערגעהוסט, נישט געקאָנט כאַפּן דעם אָטעם און איז אַוועקגעשטאָרבן; זרח דער נגיד איז אַן אָרעמאַן געוואָרן.

און דער בוים אין גאַס איז נאָך אַלץ געשטאַנען, און אין האַרבסט, ווען דער ווינט פלעגט בלאָזן און די צווייגן פלעגן טרויעריק רוישן, פלעגט חיים־יענקל אַלץ אונטער־ברומען דעם זעלבן ניגון מיט די זעלבע ווערטער:

„אז בהלוך ירמיהו
על קברי אבות"...

זומער אין אַ לייטיקער צייט פלעגט ער נאָך אַלץ ליגן אונטערן בוים און טראַכטן וועגן עפּעס העכערס פון שעד און אייזן... אלול־צייט פלעגט ער האָבן צו טאָן מיט די

בעלקין

די געזעצטע באַלעבאַטים מוסרן חיים-יאַנקלען_

חדר-יינגלעך, וואס פלעגן קומען, באלעגערן דעם בוים, און די גאס פלעגט אליין הוישן און קאכן: עפעלעך, בוים, חיים-יענקל!...

עס זיינען אוועק נאך עטלעכע יאר.

חיים-יענקל איז שוין ווייס געווארן און דער בוים איז נאך אליין געשטאנען...

דער בוים איז שוין אבער אויך ניט דער זעלבער גע-וועזן.

— עפעס ווייס איך ניט וואס מיטן בוים איז געווארן!

— פלעגט זיך חיים-יענקל וועלן אמאל אויסרעדן דאס הארץ פאר עמעצן. — עפעס איז ער ווי איינגעבויגענער געווארן, שיטערער די צווייגן און איז גאר ניט דער, וואס אמאל. נאר קיינער פלעגט אים נישט ענטפערן:

— א נארישער שניידער! האט אליין אן עסק מיטן בוים...

און חיים-יענקל האט מיט זיינע מאטע אויגן, מיט א געקלעמט הארץ געקוקט, ווי דער איינציקער בוים אין גאס שטארבט אפ צוזאמען מיט אים...

— די קינדער האבן אים אוועקגעהדרגעט — פלעגט ער וויינען אין דער שטיל — דער בוים ראכט, ער שטארבט אפ...

און חיים-יענקל פלעגט זיך דערמאנען טוביה עליו השלומס ווערטער כי האדם על השדה.

— אַ למדן אַ ייד געווען, אַ שאָד, וואָס ער איז געשטאָרבן... — פלעגט חיים־יענקל זיפצן אין אַזוינע מינוטן, פלעגט זיך אָנלענען אָן פענצטער און צוהערן זיך, ווי דעם בוים רוישט קוים מיט זיינע עטלעכע איבערגעבליבענע צווייגן...

דער שניידער אויף דער עלטער

די פאַבריק

אַמאָל בין איך אַ קליין ייִנגעלע געווען און מיין וועלט איז געווען דאָס קליינע שטעטעלע מיט די זעקס קליינע שמאָלע געסלעך, וואָס האָבן זיך געצויגן ווי שוואַרצע בענדעלעך, מיט דעם טײַכעלע-הינטער אַ קליין שמאָל געסעלע...

פליגט זיך אַמאָל טרעפן, אַז לויפנדיק אַזוי צום טײַ-כעלע, פליגט עמעצער אַ טאַטע אונדז באַגעגענען און אונדז אַ רוק טאָן מיט אַ בייזער: וווהין? פליגן מיר זיך מאַכן ווי כּלא ידע און פליגן זיך נישט אָפּשטעלן. אַ וואָס? שפּעטער וועט מען שמײַסן? מילא! וואָס נאָכדעם וועט זיין האָבן מיר ניט געזאָרגט.

ס'איז ווינטער. מיר ייִנגלעך זיצן אין חדר און לערנען גמרא. דער פּרק איז אַ שווערער, צו שווער פאַר אונדזע-רע קעפּלעך. דער רבי שרייט און שעלט.

ס'עפנט זיך אויף די טיר און עס לויפט פריער אַרײַן אַ ווייסע פאַרע אין חדר, נאָכדעם פאַלט אַרײַן בערל דער שמיד, אַ חדר-ייִנגלס אַ טאַטע. ער קומט געוואָר ווערן, וואָס מאַכט זיין יאָסקע, און גלאַט אַ ביסל שמועסן מיט אַ ייִדן אַ „תּלמיד-חכם" — מיטן רבין.

— שלום-עליכם, רבי! — צים דער שמיד אים דעם רבין זיין גראבע פארהארעוועטע האנט.

— עליכם-שלום! — ענטפערט דער בייזער רבי און סטארעט זיך צו שמייכלען, נאר דאס קומט אים זייער שווער אן.

— זיצט, ר׳ בער! — נו, שקצים, — ווענדעט זיך דער רבי צו אונדז, — זיצט רואיק א ווײלע, קוקט איבער דעם „תוספות" דערווייל און איך וועל א ביסל שמועסן מיט ר׳ בערן.

מיר קוקן זיך אלע איין אין דער גרויסער גמרא, נאר אונדזערע אויערן זיינען אנגעשטרענגט צו הערן עפעס נייס, וואס בער דער שמיד האט געבראכט. ווייל בער דער שמיד ברענגט שטענדיק א סך נייס, ווען ער קומט.

— א וועלטעלע געווארן, א גרויל, א גרויל! — הייבט אן דער שמיד.

— דהיינו, ר׳ בער? — ווערט נייגעריק דער רבי און שטעלט אן די אויערן צו הערן עפעס אינטערעסאנטס.

— א גרויל, א גרויל! — האלט זיך אלץ דער שמיד ביי וואונדערן — נו, א וועלטעלע!

— אדרבא, זאגט! — טרייבט דער רבי.

— א גרויל, א גרויל!

מיר קוקן אין תוספות און ווארטן מיט דער גרעסטער אומגעדולד אויפן „גרויל", וואס ר׳ בער דער שמיד וועט מסתמא, באלד דייטלעכער דערקלערן.

— א קליין שטעטעלע — הייבט אן דער שמיד, — מ׳שטיינס געזאגט, זעקס געסלעך מיט א מארק, די גוישע געסלעך איז דאך נישטא וואס צו רעכענען, איך פאר-

מען מאַכט די פאַבריק

שטייט?... און אין אזא שטעטעלע מאכט מען גאר א פאבריק... א פאבריק! א גדיל!

— א פאבריק! — גיב איך א קלאפ א חבר מיטן פוס...

— אין תוספות קוק! — גיט א געשריי דער רבי.

— אזוי גאר! — ווענדעט זיך דער רבי צום שמיד, — א פאבריק דא אין שטעטל; צי משוגע?

— א פאבריק פון שוועבעלעך.

— פון שוועבעלעך! — גיב איך ווידער א קלאפ א חבר מיטן פוס.

— דו קוקסט אין תוספות, צי ניט, גראבער יונג דו — שרייט אויס דער רבי נאך העכער און נעמט מיך אן פארן אויער און דרייט גאר שטארק.

— אזוי גאר פון שוועבעלעך! וואס איך הער! — ווונדערט זיך דער רבי און גלאצט אויס די אויגן.

— יא, יא, ביי אונדז אין שטעטעלע שטעלט מען א פאבריק פון שוועבעלעך.

— משוגע, פשוט משוגע — לאכט דער רבי — וויפיל שוועבעלעך דארף האבן אונדזער שטעטל? — לאמיר אפילו רעכענען א מאה פעקלעך א וואך... לוינט דאס דען?... פשוט משוגע.

— רעכנט איך, — גיט דער שמיד קאלטבלוטיק צו פארשטיין — אז א פאבריק מאכט זיך ניט נאר פאר א שטעטל אליין. די שוועבעלעך קאנען אנגיין אומעטום אין דער גאנצער וועלט... איר פארשטייט... למשל, באריסאווער שוועבעלעך: באריסאווער שוועבעלעך זיינען א שם-דבר. מען מאכט דארט גאלדענע געשעפטן.

— ווער מאַכט די פאַבריק? — פרעגט דער רבי.

— עפּעס אַ גרויסער גביר פון מינסק; האָט אַ מטמון מיט גאָלד און זכט געשעפט.

— און וו מאַכט ער די פאַבריק? — פרעגט דער רבי ווייטער.

— אַן אָרט האָט ער אַ גאָלדענעם, ביים טייכל, אַ זעל-טענער פּלאַץ.

— ביים טייכל! — רייסט זיך אַרויס ביי אונדז חדר-יינגלעך, ווי אין איין קול. אַ געשריי און מיר קוקן זיך אַלע איבער.

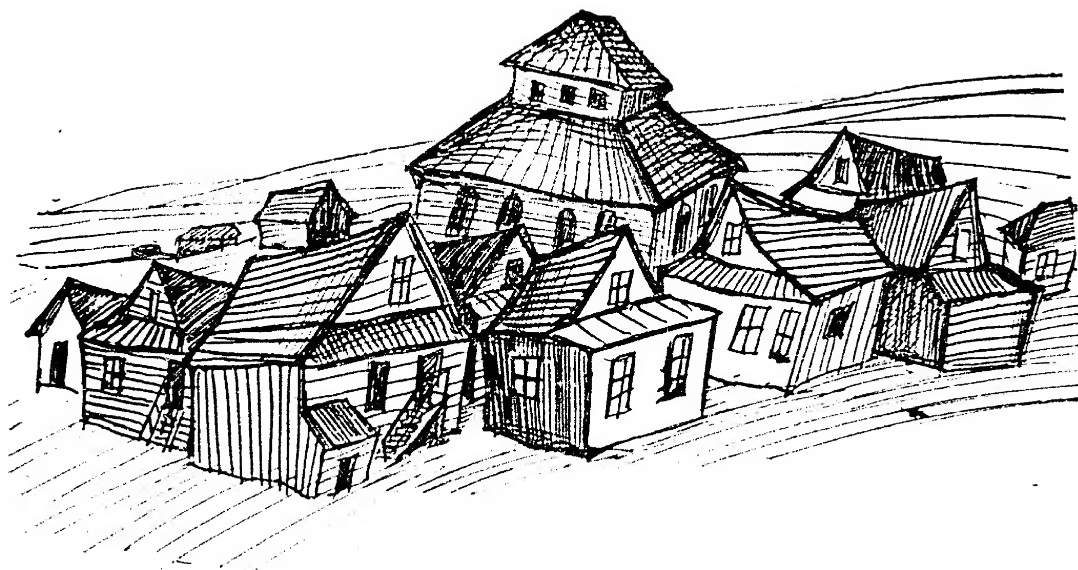
— אין „תוספות" קוקט! — שרייט דער רבי, — פּויע-רים, ליידאַקעס.

— ביים טייכל! — קלאַפּ איך מיין חבר אונטערן טיש מיטן פוס. און מיין האַרץ ווערט איבערפילט מיט עפּעס מאָדנע געפילן, און פאַר מיינע אויגן מאָלן זיך פאַנטאַס-טישע בילדער, און איך וויל פאַלן צו די פיס בעטן דעם שמיד און ווינען פאַר אים און בעטן אים תחנונים:

— רב בער, האָט רחמנות, זאָגט מיר דעם אמת, טאַ-קע ביים טייכל מאַכט מען די פאַבריק?... טאַקע ביים טייכל?...

און מיר גלויבט זיך דאָס גליק ניט...

נאָך פּסח איז די פאַבריק פאַרטיק געוואָרן. מיר, חדר-יינגלעך זיינען געקומען צולויפן אַנקוקן זי. איך איבזען האָט אונדז געשראָקן. די הויכע קוימענס האָבן פון דער-ווייטנס אַזוי ביין געקוקט און האָבן אויסגעזען, ווי זיי וואָלטן וועלן חרוב מאַכן דאָס גאַנצע שטיק פעלד, וואָס געפינט זיך אַרום.

די קינדער באָדן זיך

— אַ, סאַרע הויכע קוימענס! — האָט יאַסקע, אַ חדר-ייִנגל, פון ווייטן אָנגעוויזן.

— ווי עס הודזעט! — האָט אַ צווייטער ייִנגל ווי מיט שרעק אַרויסגעזאָגט.

— קומט נענטער, וואָס האָבן מיר מורא? — האָט זיך איינער געמוטיקט.

— טאַקע, וואָס האָבן מיר מורא? — האָבן מיר זיך אַלע געפּאַסט מוט — קומט זען.

מיר זיינען צוגעגאַנגען נענטער און האָבן זיך אָוועקגעשטעלט ביים טייכל. דאָס וואַסערל האָט שטיל און טרויעריק גערוישט, און מיר האָט זיך געדאַכט, אַז עס וויינט... עס האָט מיר זיך אויסגעוויזן, אַז דאָס טייכעלע האָט מורא פאַר דער גרויסער פאַבריק...

און ניט נאָר אויף מיר אַליין האָט דאָס טייכעלע אַזאַ איינדרוק געמאַכט. אַלע חדר-ייִנגלעך האָבן אָנשטאָט צו קוקן אויף דער פאַבריק, זיך אין וואַסער איינגעקוקט און האָבן עפּעס ווי געזיפצט.

— מוטנע וואַסער געוואָרן!

— טאַקע! — האָט אַ צווייטער טרויעריק מודה געווען.

— דאָס איז פון רויך פון די קוימענס...

— אַ רחמנות אויפן טייכעלע, — האָט אַ ייִנגעלע כּלומרשט לאַכנדיק געזאָגט.

— משוגענער! — האָבן מיר פון אים אָנגעהויבן צו לאַכן, די הערצעלעך אָבער אינעווייניק האָבן אונדז געקלעמט און עס האָט זיך וויינען געוואָלט...

„ספירה“ האָט זיך געענדיקט, עס איז געווען אַ היי-

סער טאָג, און לערנענדיק מיטן בייזן רבין, האָבן מיר
אַ גאַנצן טאָג אין זינען געהאַט גיין פאַרנאַכט, אַריינ-
וואַרפן זיך אין אונדזער ליב טייכעלע.

און מיט אומגעדולד האָבן מיר געקוקט בגנבה אין
פענצטער, צו זען, ווו האַלט שוין דער שאָטן פון די
הייזער, ווען וועט שוין די זון אויף אונדז רחמנות האָבן
און וועט זיך איבערפעקלען ערגעץ ווייט הינטער די היי-
זער, כדי דער רבי זאָל אונדז שוין לאָזן פריי...

און אָט איז שוין די גאַנצע גאַס שאָטן געוואָרן. דער
פאַסטויך האָט שוין די טשערעדע געטריבן און דער רבי
האָט אונדז פריי געלאָזט.

— באָדן זיך! — האָבן מיר אין איין קול אויסגעשריגן
און זיך געלאָזט אַראָפּ פון געסל צום טייכל.

— הערסט, ווי עס פייפט! — האָט גייענדיק איין חבר,
ווי באַזאָרגט, אויסגערופן, צוהערנדיק זיך, ווי פון ווייטן
פייפט די פאַבריק.

— זאָל פייפן! וועט זיין פריילעכער זיך צו באָדן, —
האָט אַ צווייטער געזאָגט.

— טאַקע, — האָבן מיר מיטגעשטימט, ווי מיר וואָלטן
זיך וועלן אַליין אָפּנאַרן.

נאָר, וואָס נענטער מיר זיינען געקומען צום טייכל,
אַלץ מער האָבן מיר זיך געשראָקן, עפּעס האָט אונדז
ראָס האַרץ פאַרגעזאָגט טרויעריקס...

איך האָב זיך געלאָזן לויפן אַלץ שטאַרקער און שנעל-
קער, ווי איך וואָלט וועלן דערמיט צוגעבן מוט מיינע
חברים, נאָר קומענדיק נאָנט צום טייכל בין איך געבליבן
שטיין ווי אַ פאַרגליווערטער.

— ניטאָ, ברידער, קיין טייכל! צוריק! — האָב איך ווי מיט אַ געוויין אויסגעשריגן.

— דזז! — האָבן די קומענס געפייפט.

— דזז!

די חדר-ייִנגלעך זײַנען נענטער צוגעקומען, האָבן אײַנגעבויגן די קעפּ אַרײַנצוקוקן אין טײַכעלע און מיר האָבן אַלע אַ לאַנגן זיפץ, ווי נאָך אַ געשטאָרבענעם, אַרויסגעלאָזן.

— אוי!

דאָס וואַסער האָט אויסגעזען, ווי אין אַ טעלער פאַר־בײַלבענע קאַלט-געקעכטס, פאַרגליווערט. אויפן גליווע־דיי זײַנען געווען אַנגעוואָרפן העלצעלעך, צעבראָכענע קעסטעלעך און סתם מיסט. און אַלץ האָט געשמעקט מיט אַ מאָדנעם שטיקנדיקן גערוך.

מיר זײַנען אַזוי געשטאַנען, ווי פאַרשטיינערט, אַ פּאָר מינוט, געקוקט מיט אַראָפּגעלאָזענע קעפּ. פּלוצים האָבן מיר דערהערט עפּעס אַ גראָב קול רעדט צו אונדז:

וואָס טוט איר דאָ? האָ?

מיר האָבן זיך אומגעקוקט און האָבן דערזען אַ הויכן גראָב-בײַכיקן ייִדן, מיט אַ פּליך אויפן קאָפּ: ער שטייט און קוקט אויף אונדז און שמייכלט; מיר האָבן ניט גע־זוכט וואָס צו ענטפערן.

— וואָס טוט איר דאָ? האָ? — האָט ער ווייטער גע־פרעגט.

— באָרן זיך ווילן מיר! — האָט זיך בײַ מיר עפּעס ניט ווילנדיק אַרויסגעריסן פון מויל.

— כאַ—כאַ—כאַ! באָדן זיך — האָט זיך דער הויכער בייכיקער ייד פאַנאַנדערגעלאַכט. — נו, גיכער טוט זיך אויס! כאַ—כאַ—כאַ!

— אַמאָל פלעגן מיר זיך באָדן, — האָט אַ צווייט יינגל, ווי הורך טרערן אַרויסגעזאָגט. — אַמאָל איז געווען ריינע וואַסער...

— אַמאָל! אַמאָל! — האָט דער הויכער, בייכיקער ייד זיך פרייליכער געמאַכט מיט אונדז — אַמאָל איז איך אַ קונץ געווען צו באָדן זיך, באָדט זיך איצטער... כאַ—כאַ—כאַ! אַט איצטער באָדט זיך!... כאַ—כאַ—כאַ!...

זיין לאַכן האָט אונדז ווילד גערייצט. און איינער פון אונדז, בלאַס ווי דער טויט, האָט אַ געשריי געטאָן:

— אַ בראַנד אין אייער פאַבריק!...

און האָט זיך פאַנאַנדערגעוויינט.

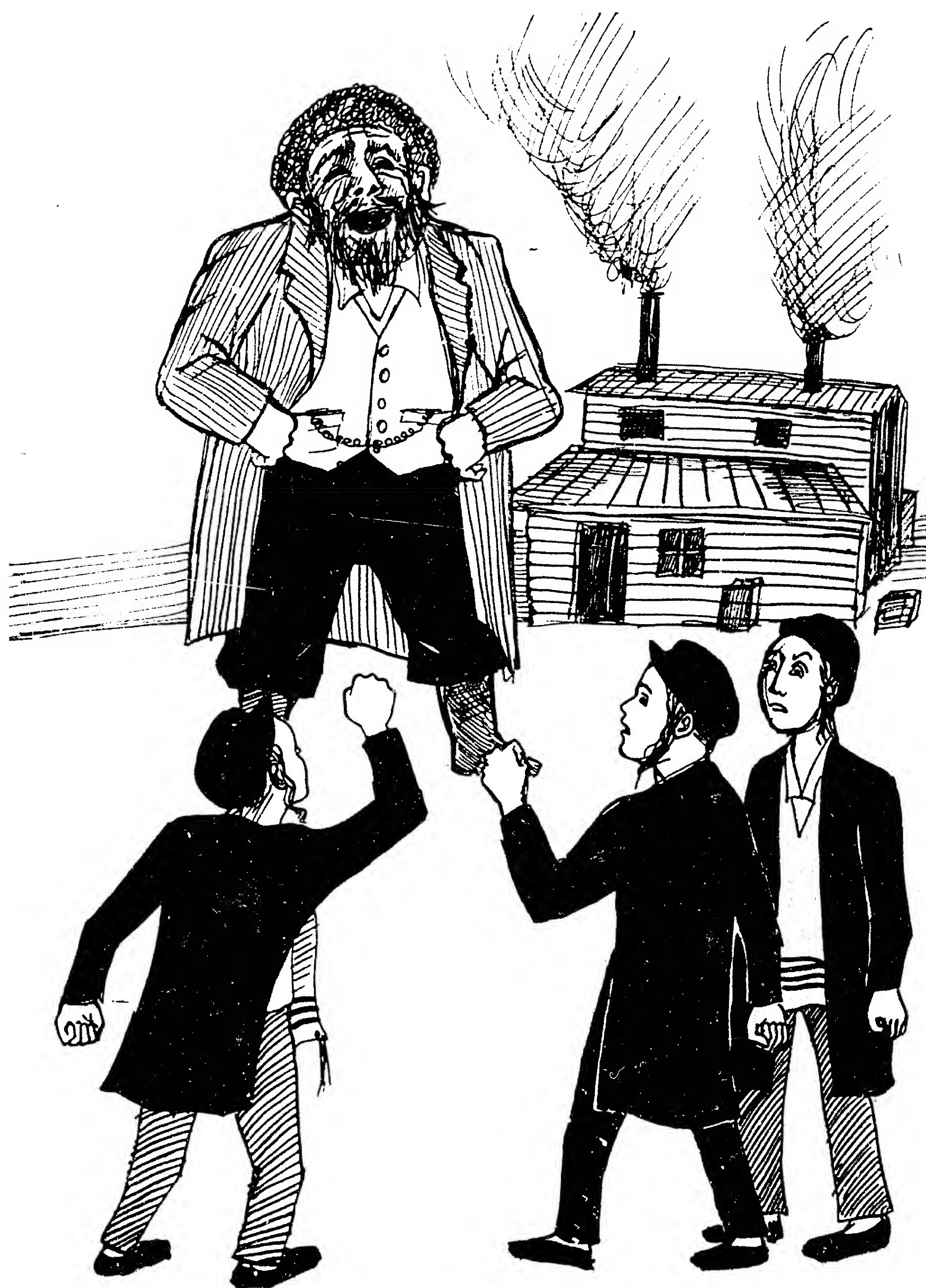
— כאַ—כאַ—כאַ! — האָט זיך דער בייכיקער דיקער ייד פאַנאַנדערגעלאַכט, — אַהיים, שקצים!

גייענדיק צוריק אַהיים, האָט מיר געקלונגען אין די אויערן דעם יידנס געלעכטער, דער „דזו!..“ פון די קוימענס, און דאָס אַלץ האָט זיך מיר געלייגט, ווי שוועבל אויף מיין האַרץ.

— אַ בראַנד אין דער פאַבריק! האָט דאָס יינגל דעם גאַנצן וועג געשאָלטן.

— דערשטיקט האָט זי דאָס טייכעלע! — האָט אַ צווייטער געזיפצט...

און לאַנג האָבן מיר דאָס טייכעלע באַוויינט און נאָך לענגער די פאַבריק געשאָלטן...

דער פֿאַבריקאַנט לאַכט פֿון די קינדער

"Imprenta Moderna" — Manuel Pintel— Dr. Garciadiego 28 — Tel. 19-23-59 — México 7, D. F.